

Wieder Györgyi (Ziegelmann Károlyné)

„Ezek a fiatalok arra tanítottak minket, [...], hogy az ember csak szabadon, öntudatosan, egyenes gerinccel élhet értékes életet.”

Wieder Györgyi emlékeit saját írásos visszaemlékezése, valamint a vele 2014-ben, majd később folytatott beszélgetések alapján Gombocz Eszter állította össze. Az első, részben azonos szöveg a Zsidó iskolások Budán és Óbudán, 1920–1949 című projektben, illetve a Lerakott kövek című kiadványban (Holokauszt túlélők – gyerekek – unokák. Oriold és Társai, Budapest, 2014) jelent meg. A cionista otthonok élményeivel tovább bővített, módosított változat itt olvasható először.

Györgyi 1935. április 15-én született, Budapesten.

2 <https://www.zemereshet.co.il/song.asp?id=704>

Wieder Györgyi az édesapjával, 1940/41

Édesapám, Wieder Henrik szülei Máramarosból költöztek Budapestre a 20. század elején, hat gyerekkal; apám és még egy testvére már Budapesten született. Nagy szegénységben, de jámbor Istenhitben, a hagyományok tiszteletében éltek. Apám az elemi iskola után kötszövést tanult és egy szövőgyárban kezdett dolgozni. Itt ismerte meg édesanyámat, Friedmann Ilonát. Szerelmükből házasság lett. Hamarosan megszülettem, de szüleim belátták, hogy házasságuk nem sikerült, és elváltak. Én apámhoz kerültem, aki akkor még igen fiatal volt és csakhamar újra beleszeretett egy lányba. Jucika – így hívták a leányt – félárva volt, és varrásból tartotta el magát és a mamáját. Én tehát Jucika személyében négyévesen mostohamamát kaptam. Anyukáját a későbbi években nagymamának neveztem, de a háború előtt még élt Jucika nagymamája is, akkoriban hát nem nagymamának, hanem Margit néninek hívtam az anyukáját.

A zsidótörvények egyre több megszorítást hoztak életünkbe; apámat → munkaszolgálatra vitték. Egy alkalommal valahogy sikerült megszöknie, 4 éves lehettem, és nem ismertem meg a munkaszolgálatosságból. Csöngettek, fényes nappal volt, és annyira koszos volt meg [...] a munkaszolgálatosságból hazajött. Mondom neki, hogy kit tetszik keresni? És akkor ő: Györgyike, nem ismeresz meg? És akkor én voltam a hibás, hogy nagy örömben: „Apu, apucika!”, a nyakába ugrottam. Kinyílt egy résnyire a szomszédban az ajtó, ott volt két testvér, egy rendes és egy → nyilas, és a nyilas feljelentette apámat. Még aznap éjszaka elvitték. Többé soha nem láttam.

Az első két elemit a Bakáts téri iskolában végeztem. Külön, a hátsó padba ültettek a többiektől elkülönítve. A gyerekek sokat csúfoltak, tanítómtól minden ok nélkül körmösöket kaptam, nem csoda, ha sokat sírtam. Nemsokára megkezdődtek a légitámadások, egyre sűrűbben vijjogott a szirénák ijesztő hangja, jöttek a repülő, hullottak a bombák. Egyszer épp iskolában voltam, amikor megszólalt a sziréna. Osztálytársaimat az óvóhelyre vitték, engem azonban egyedül szélnek eresztettek. Elindultam. Rohantam az üres utcákon, és rettegtem a bombák süvítésétől. Nyolc éves, szőke copfos kislány voltam.

Még egy különös emlékem maradt ebből az időből: a Ferenc körút és a Tűzoltó utca sarkán mindig ott állt egy féllábú koldus. Első világháborús rokkant volt, ezért nagyon sajnáltam, és iskolába menet minden nap odaadtam neki az uzsonnámat. Hanem egy napon, mialatt felé nyújtottam a zsíros kenyereket, hangosan átkozódva szidni kezdte a zsidókat. A döbbenettől lebénultan álltam. Többé nem próbáltam odaadni neki az uzsonnámat.

Bevonultak a németek. Sárga csillagot kellett a kabátunkra varrunk, aztán a Magyar utcába, egy csillaggal megjelölt házba költöztettek minket. Ablakaink az Astoria szállodára néztek, amelyben a → Gestapo rezidenciája volt. A kijárási tilalom megsabta, hogy zsidóknak mettől meddig szabad naponta az utcára lépniük. Ablakot nyitni is csak rendelet szerint lehetett, de mi nem is szerettük kinyitni az ablakainkat, mert a szemközti oldalról német puskacső meredt ránk, úgy álcázva, mintha egy német katona tartaná, még a sapkáját is odatették, hogy annál jobban féljünk.

1944. október 15-én minden rádióból Horthy Miklós proklamációja szólt. Menyire örültünk, hogy vége a háborúnak! Örömünk azonban csupán néhány órán át tartott, mert Szálasi még aznap délután átvette a hatalmat, és ami utána következett, az maga volt a borzalom. Délután a nyilasok elvitték Jucikát és a nagymamát. Egyedül maradtam. Nagymama a házmesterre, egy kivételesen jószívű emberre bízott. Ő aztán a Vöröskereszt egyik gyermekotthonába, a zuglói ► Bácskai utcába vitt. Nem tudom, hány napot vagy hetet töltöttem ott, csak azt tudom, hogy bizonyos idő után már nem voltak velünk a felnőtt nevelőink, és senkitől sem kaptunk enni.

Lementünk a pincébe, és találtunk egy zsák száraztésztát, amiben már kukacok tekergőztek, de nem bántuk, megettük. Kis idő után megrühesedtünk. Valaki hozott nekünk rüh elleni kenőcsöt, ezt magunkra kentük, feküdni kellett, nem volt szabad lemosni magunkról. Egyszer belépett hozzánk egy félelmetes alak. Minden fekete volt rajta, a kabátja, a csizmája, és nyilas karszalagot viselt, kezében puskát tartott. Legijesztőbb azonban az arca volt, hosszú barkós fekete hajával, fekete bajuszával, fekete szemével. Kizavart minket a folyosóra. Mezítláb, hálóingben voltam, így tuszkolt ki az udvarra, időnként nagyot húzott a hátamra a puskájával, és elszidott rohadt, tetves, bűdös zsidó kölyöknek. Ez épp karácsony reggelén történt. Később megengedte, hogy felvegyünk magunkra valami melegebb holmit. Egész napon át étlen-szomjan gyalogoltatott, majd átadott bennünket egy katonának, azzal a paranccsal, hogy vigyen el egy Síp utcai házba. Onnan, mondta a fekete ember, másnap értünk jönnek, felvisznek a hegyre, és mutatta, hogy majd lepuffantanak. A katona azonban nagyon rendes volt velünk. Szólt a házmesternének, hogy főzőn nekünk egy kis meleg levest, majd, amikor lefeküdtünk a pusztta földre, ránk terítette a köpenyét.

Másnap kora reggel csakugyan értünk jötték. De ezek magyar katonák voltak, és antifasiszták. Visszavittek Zuglóba, és elrejtettek minket egy szálloda pincéjében. Elmagyarázták, hogy nagyon csöndben kell lennünk, mert ebben a szállodában németek laknak, és ha kiderül, hogy itt vagyunk, nekik is, nekünk is végünk. Búvóhelyünk egy raktárhelyiség volt keskeny polcokkal, azokon aludtunk, persze párna, takaró nélkül. Rajtam már csak egy szál kockás ruha volt, a kabátomat rég elvette valaki. Nem volt sem víz, sem WC. A mellettünk lévő kisebb helyiséget jelölték ki számunkra WC-nek. A pince másik részében egy pici ablakon át kaptunk enni – ezt naponta egyszer kinyitották, és beadtak rajta mindenkinek egy-egy pléh tányér sárgaborsót. Úgy kellett beosztani, hogy vacsorára is maradjon. Sokszor pórul jártam, mert megették a vacsorámat. Mivel nem tudtunk mosakodni, hamarosan megtetvesedtünk. A hidegtől és a vitaminhiánytól kisebesedett a testünk. Nem tudom, hány nap telhetett el. Egyszer aztán hiába mentünk a pici ablakhoz, az nem nyílt ki. Már sárgaborsót sem ehattunk.

Egy idő után abbamaradt a bombázás, elhalt a lövészaj, furcsa, nagy csend lett. Az egyik kisfiú kimászott az ablakon, és kilépett a havas utcára. Elvergődött egy üzletig, ami valami festékesbolt lehetett. Hozott egy rakás barna Schmol pasztát, azaz cipőkrémet, azt ettük. Egy-két nap telt el ebben a nagy csendben, amikor csizmás lépteket hallottunk. Rémülten összebújva vártuk, hogy mi lesz. A megcsillanó zseblámpa fényénél magas, pufajkás férfit láttunk, fején ötágú csillagos usánkával. Elrémülhetett a láttunkra, mert visszahúzódott, de nemsokára megjelent egy zsák fekete kenyérral. Minket tehát valóban az oroszok szabadítottak fel.

Később felvittek bennünket a szállodai szobákba. Az ablakokat kilőtték, fűtés nem volt, a vízcsapokban megfagyott a víz, az én lábam is megfagyott, reggelre nem bírtam ráállni. Pokrócba csavartak, és a László Kórházba vittek. Ott megfürdettek, kopaszra nyírtak, és rám adtak egy nagy, bő ruhát, amiben egészen elvesztem. Egy ágyban kellett aludnom egy epilepsziás kislánnyal. Szegénynek éjszaka gyakran görcsbe rándult a teste, nagyon félttem tőle. Ekkor már 1945 áprilisát írtuk, de családomról, Jucikáról, nagymamáról semmit nem tudtam. Engem sem keresett senki.

A kórházban azt mondták, hogy ha a következő héten sem bukkan fel valaki értem, akkor vidékre adnak pásztorlánynak. Különben sem élhetnek már a tieid közül, mondogatták. Isten mégis megsegített, mert április 15-én, épp a születésnapomon szóltak, hogy menjek oda az üvegajtóhoz, valaki keres. Kilépni nem szabad, mondták, mert látogatási tilalom van. Az ajtóhoz rohantam, ahol megláttam Jucikát. A fejem fölé nézett, mint aki keres valakit. Egész testemben az üvegajtóhoz tapadtam, de Jucika még ekkor sem nézett rám. Végül nagy sokára lepillantott, összecsapta a tenyerét, és az arcán olyan rémület tükröződött, hogy míg élek, nem felejttem el. Nagyon más kép élhetett benne rólam. Kopasz és sovány voltam. Egy-két nap múlva hazamehettem vele. Hosszú, bő ruhámban botladoztam Jucika kezébe kapaszkodva a szétlőtt Üllői úton, de már újra tudtam nevetni, és nem fájt semmi.

Harmadik emeleti lakásunkat lebombázták, így az egyik házbeli lakónál kaptunk helyet. Jucika elmesélte, hogyan szökött meg az Auschwitzba szánt transzportból. A Wesselényi utcai → gettóba került ápolónőnek. A nyilasok egyszer néhány emberi roncsot hajítottak a mostani sírkert udvarába. A halottak között élők is voltak. Jucika este odament egy zseblámpával, s nézte, ki az, akin még segíthetne. Egyszer csak valaki a nevéen szólította – hát az édesanyja feküdt ott, alig volt már benne élet. Mint kiderült, Jucika mamáját a Magyar utcából gyalog hajtották egészen Gönyűig, ott felrakták a „halálhajóra”; sikeresen megszökött, ám visszafelé összeesett, teherautóra rakták, így került a Wesselényi utcába. Jucika nagymamája, akit nagyon szerettem, aki annyi mesét mondott nekem, a gettóban halt meg épp akkor, amikor már felszabadultunk.

Hárman maradtunk. Élelmünk nem volt, a lakásunkból mindent elvittek. A félig béna Jucika – gyermekkori balesete miatt egyik lába térdben nem hajlott – mindent megtett, hogy ennivalót szerezzen. Sokszor a vonatok tetejére kapaszkodva utazott vidékre, hogy hozzon ezt-azt. De akármilyen nehéz idők voltak, szabadok voltunk. És vártuk haza papát.

A Vöröskereszt szervezésében én is elmehettem Aradra a többi árva gyerekkel. Ott egy nagyon rendes magyar családhoz kerültem. Igaz, eleinte fiúnak hittek a kurta hajam és a soványságom miatt. Gondolták, jó nyári játszótársa leszek az ő fiuknak. Én azonban már a legelső napon játszás közben elájultam. Bevittek az aradi kórházba. Végelgyengülés, nem élheti túl, hallottam a suttogást a fejem fölött.

Emlékszem, állandóan levegő után kapkodva ütögettem a dunnát. Hiába állították ágyamat az ablak mellé, ott is fulladoztam. A jó aradi orvosok azonban meggyógyítottak. Hazamehettem. Megköszöntük az aradi családnak, amit értem tett. Már a régi, harmadik emeleti lakásunkban lakhattunk, és kicsivel jobb élet kezdődött.

Bekerültem egy ► lillafüredi otthonba, amelyet a → JOINT segélyezett amerikai zsidók pénzén. Itt rendes ellátást, ruhát, cipőt kaptunk. Csupa árva és félárva gyerek volt körülöttem. Nevelőink cionista fiatalokból álltak, akik nemrégiben jöttek Palesztinából, hogy segítsenek új életet teremteni nekünk. Tőlük hallottam először Auschwitzról, a lágerekről, a gázkamrákról, a borzalmakról. Ezek a fiatalok arra tanítottak minket, hogy mi is ugyanolyan értékű emberek vagyunk, mint bármely más vallású, fajú ember. Nem szabad meghunyászkodva, megalázkodva, hajbókolva élni. Azt mondogatták, hogy az ember csak szabadon, öntudatosan, egyenes gerinccel élhet értékes életet. Ha itt nem fogadnak be minket, akkor ott van ősi földünk, Palesztina!

Sportosan neveltek, héber táncokra (Lillafüreden tanultam meg hórázni) és énekekre tanítottak, sátortáboroztunk, fára másztunk, voltak éjszakai kirándulások a havas erdőben, számháborúztunk, tábortüzet raktunk, és igazi közösségi érzést kaptunk. A közösségi élet, a szolidaritás innen ered bennem. Végigkíséri az életemet.

Lillafüredről később ► Békéscsabára, majd a budapesti ► Tárogató utcába kerültem. Ott barátkoztam össze azzal az öt lánnyal, akikkel azóta is mindig összejövünk. Esténként villanyoltás után összeültünk egy ágyra. Árva kislányok voltunk, és volt ott hatéves is, meg még fiatalabb. Van egy nagyon szomorú dal, azt énekeltük: „Sötét az éjjel, csend mesél, halk sóhajom száll feléd. Ezernyi fényben remegve kér, talán megérted halk neszét. Soha nem volt ilyen szomorú, ilyen árva az életem. Haza vágyom minden éjjelen, hazamenekül a szívem.” Megható volt. Nincs hova haza. Nincs haza.

A Tárogató úton, 1946-ban, mielőtt → alijáztak volna, Júda, és a menyasszonya, Ráchel voltak a vezetőink. Júda a fiúké, Ráchel a lányoké. Reggel körbe szaladtuk a Tárogató úti épületet. Hóban kellett mosakodni. Ilyenkor azt énekeltük: „Zúg a folyó, a térdem remeg...” Voltak bejárók is. Kézilabda, focimeccsek zajlottak, és a mihások (bentlakók, intézetiek) ezt kiabálták: „A → kén-nek még sokkal klaszszabb gyerek kéne.” Iskolába mindig ponyva alatt, teherautóval szállítottak minket. Egyszer, amikor megállta teherautó a Tárogató út 2. előtt, Júda vállán fegyver volt. A teherautóban is fegyveres srácok álltak. Nem értettem. Megkérdeztem: „Hova mentek?” Júda: „Rendet csinálni.” Csak később állt össze bennem, hogy a kunmadarasi, Miskolc környéki pogromok idején történt ez.

Jucika kivándorolt Amerikába egy nagynénjéhez. Nagyon fiatalon lett özvegy. Apám, sajnos nem jött vissza, s bár sajnáltam, hogy Jucika elmegy, de megértettem, hogy szeretne új életet kezdeni. 1946-47-ben, 13 évesen nagyon szerettem volna én

is alijázni a többiekkel, de nagymama nem engedte. Kettesben maradtunk nagymamával. Őt szegényt nagyon megviselték az elmúlt évek. A másik lánya, Alizka zongoraművésznő volt. A háború előtt férjhez ment Csehszlovákiába, egy keresztény miniszteri tanácsoshoz. A zsidótörvények bevezetése után férje a karrierje érdekében elvált tőle. Alizkát elvitték és elgázosították. Nagymama idegeit mindez annyira megviselte, hogy többször akart öngyilkos lenni. Egyszer engem is fojtoztatni kezdett.

A háborúban mindenünket elvesztettük. Az erkélyen ott volt a babám fölhasítva. És a szalma kijött belőle. Semmi más nem maradt. Csak a fölhasított baba maradt meg.

1950-et írunk. A → Rákosi-rendszerben felszámolták a JOINT otthonokat, nehogy cionizmussal „métélyezzék” a gyerekeket, és az amerikai segítségből sem kértek. Kollégiumba kerültem. A nyolcadik általános elvégzése után az Abonyi utcai gimnáziumban kezdtem tanulni, ahol felfigyeltek rajz tehetségemre. Különbözetivel felvételiztem a Képző- és Iparművészeti Gimnáziumba. Bekerültem a második osztályba, az üvegcsiszoló szakra. Eközben több kollégiumban laktam, a Ráday utcában, a Somlói úton. 1953-ban meghalt Sztálin. Gyászba borult az ország. A kollégiumban felugráltunk az asztalokra, és kórusban énekeltük az Erkel-operát: „Meghalt a cselszövő, eltűnt a rút viszály!” A kollégium diri nénije, akit nagyon szerettünk, könyörögve kért, hallgassunk el, ha nem akarjuk az ő halálát.

Nagymamának semmi jövedelme nem volt; albérletbe adta az egyik szobáját, ebből tartotta fenn úgy-ahogy magát. 1954 júniusában, az érettségi után már dolgoztam. A Tűzoltó utcai műhelyben csiszoltam a tolóüvegeket. Örültem, hogy önálló keresetemmel segíthetem szegény nagymamámat. Normában dolgoztunk, tervfelajánlásokat kellett tenni, a normások stopperórával a kezükben álltak a hátunk mögött.

Egy vállalati ünnepség után odajött hozzám egy minisztériumi ember, bemutatkozott, és elmondta, hogy együtt volt apámmal a munkaszolgálatban. Borba vitték őket. A vagonban rengetegen voltak; élelmük egy vödör krumplihéjból és egy vödör vízből állt. Édesapám ennek a férfinak a karjában halt meg.

A Bajza utcába jártunk iskolába, és 1948-ban, vagy inkább már 1949-50 körül meghirdettek egy énekversenyt az iskolások számára a Margitszigeten azzal, hogy ott lesz Kodály is. [Az *Éneklő Nép* című folyóirat 1950. júniusi, 6. számának 4. oldala szerint a Magyar Ifjúság Népi Szövetsége pünkösdkor dalosverseny döntőt rendezett a Margitszigeten. A verseny az első országos dalosverseny része volt.] A Délibáb utcai otthonból nyolcan beneveztünk. Csupa nagy kórus szerepelt, trappoltunk a dobogón, hogy nyolcan többnek tűnjünk. Négyen elől, négyen hátul álltunk. Gyöngyösi Zsuzsa tanította be a dalokat, ő egy évvel idősebb volt nálunk. Zsuzsa Debrecenben tanult héber dalokat, de persze akkor nem volt szabad héberül éne-

kelni, hanem ilyen magyar meg szovjet dalokat, sztálinkantátát, ilyesmit kellett énekelni. Nagy dobogó, az első sorban ott ült Kodály. És énekeltünk egy héber dalt, a sok orosz dal után. Egy nagyon érdekes dalt a hangszerekről, négyszólamú volt. Kodály följött a színpadra, és mindannyiunkkal kezét fogott.

Miről szól a dal?

A sófárról, és nem is olyan régen volt egy francia film, franciául hallottam.

És Kodály is elismerte.

Följött hozzánk [a dobogóra], és mindenkivel kezét fogott. Érdekes élet. Voltak szomorú dolgok, voltak jók, én vidáman vettem föl a dolgokat.

Nagyon erős vagy. Erős a lelked.

Igen. Muszáj. Csak úgy tudom kibírni ezt a mostani időt.